

Müasir Ədəbiyyat Baş məqalə—Betti Bleyer

Mənbə: Azərbaycan International jurnalı - Aİ 4.1 (Yaz 1996)

© Azərbaycan International

Azərbaycanlılar qərinələr boyunca poeziyaya vurğun bir millət kimi tanınmışlar. Bakının mərkəzi boyunca gəzdikcə XII əsrdən müasir dövrə qədər ədəbiyyat xadimlərinin şərəfinə qoyulmuş saysız-hesabsız heykəllərə rast gəlmək olar. Bəs müasir ədəbiyyat hansı səviyyədədir? Böyük yazıçıların irsi davam etdirilirmi? Yazıçılar inkişaf edirlər yoxsa demək olar ki, sürünürlər? Yeni mövzular və metodlar yaranırmı? Bu suallar bu nömrədə tədqiq etmək istədiyimiz məsələlərdir. Azərbaycanın Fizuli, Nizami və Nəsimi kimi klassik şairləri nisbətən tanındıqlarından onlar bu nömrədə demək olar ki, əhatə edilməmişlər. Etiraf edək ki, yalnız müasir ədəbiyyatın çox az hissəsini əhatə edə bilmişik. Vaxt və yer məhdudluğu üzündən hətta Anar, Elçin, Çingiz Abdullayev, Yusif Səmədoğlu, Maqsud və Rüstəm İbrahimbəyov qardaşları (bax: Aİ 3:2, 8, Yay (Summer) 95) kimi nasirlər və həmçinin Bəxtiyar Vahabzadə, Zəlimxan və başqaları kimi bir sıra müasir və mühüm şairlər barəsində heç söhbət açmamışıq da. Heç İranda yaşayan Şəhriyar kimi şair və yazıçılara toxunmamışıq.

Sovet dövrü

Heç bir ədəbiyyat vakumda yaradılmır və şüurdan kənarlaşdırılmış keçmiş Sovet ədəbiyyatı da buna istisna ola bilməz. Biz Sovet yazıçılarının üzləşdiyi repressiya və onların vicdanlarını qoruyub saxlamaq üçün göstərdiyi cəhdlər barədə bəhs edəcəyik. Siz tənqidçilər və yazıçılarla olan müsahibələrdə bu kimi çətinliklərlə tanış ola biləcəksiniz (bax: Talıbzadə, Vurğun, Javid, Əhmədli və Şıxlı).

Azərbaycanın tanınmış şairlərindən olan atası Vurğun kimi özü də şair olan Vaqif Səmədoğlunun dediyinə görə Sovet dövründə Azərbaycanın ixtilafçı yazıçısı olmamışdır. Yalnız Moskva və Leninqrad belə ixtilafçı yazıçılar “istehsal edə” bilirdilər, çünki onların xarici səfirliklər və beynəlxalq jurnalistlərlə əlaqələri var idi. “Əgər biz etiraz etmiş olsaydıq, bundan heç kim xəbər tutmazdı, çünki rəsmi dairələr bizim mənzillərimizdə narkotik maddələr və qeyri-qanuni xarici valyuta ‘tapardılar.’” Azərbaycan yazıçıları ixtilafçı ola bilmədiyindən, onların çoxu poeziya və nəsrini gizlədib gələcək üçün saxladılar.

Bu günün maneələri

Bəzi yazıçıların bu əlyazmaları tədricən siyirmələrdən və kabinetlərdən götürülmüş və rəflərdən silinmişdir. Lakin onların çap olunması qarşısında bir sıra tamamilə yeni maneələr ortaya çıxır. Ən böyük çətinlik iqtisadi çətinlikdir. Belə ki, o bütün keçmiş Sovet respublikalarının bazar iqtisadiyyatına keçidi dövründə həyatın bütün aspektlərinə öz təsirini göstərmişdir. Hökumət artıq heç bir nəşriyyat işini boynuna götürmür. Müəlliflərə artıq yazdıqları əsərin səhifəsinə görə qonorar ödənilmir. Çox hallarda müəlliflər nəşr üçün özləri ödəməli olurlar və xaricdən gətirilmiş kağız çox baha başa gəlir. Həyat əvvəllər olduğu kimi konsentrasiyaya və yaradıcılığa kömək etmir, çünki indi çox yazıçılar yalnız minimum yaşayışı təmin etmək üçün iki-üç əsər işləyirlər.

Lakin başqa çətinliklər də vardır. Bura dilin işlənməsi ilə bağlı əsas dəyişiklik, əlifbanın dəyişməsi və oxucunun maraqlarının dəyişməsi daxildir. Hazırkı müstəqillik şəraitində rus təsirindən uzaqlaşma baş verir, özü də hiss olunacaq dərəcədə. Demək düzgün olardı ki, Azərbaycan dilinin Azərbaycanda “prestijli dil”-ə çevirilməsinə çalışmaq istiqamət artıq təyin olunub.

Kirill əlifbasının rəsmi olaraq latın əlifbası ilə əvəz olunması ədəbiyyatda edilən cəhdləri çətinləşdirir. Bütünlükdə yeni latın əlifbasında olan çap məsələləri yoxdur və əlifbası dəyişə bilən kompüterlər də elə çox yayılmamışdır. Eynilə təzə əlifbada çox az şey çap olunduğundan çox az azərbaycanlı bu əlifba ilə tam sərbəst oxuyur. Bu da öz növbəsində nəşriyyatçıları yeni əlifba ilə nəşr etmədə tərəddüd etməyə məcbur edir. Və beləliklə bir problem digərini doğurur və proses başa çatmır. Bu yaxınlarda bir dəfə Bakıda latın əlifbası ilə çap olunmuş kitab axtarırdım (onlara hələ də az rast gəlmək olur, uşaqlar üçün olan bəzi kitablar istisna olmaq şərtilə). Nəhayət bir kitab gözümə dəydi. Onu rəfdən götürdüm, açdım və içərisinin kirill əlifbası ilə yazıldığını görəndə çox təəcübləndim. Satıcı izah etdi: “Biz keçid dövründəyik. Ola bilsin gələcək dəfə mətn də latın əlifbası ilə çap olunsun. Bu dəfə yalnız üz qabığını yeni əlifba ilə hazırlanmışdır.” Əlifba dəyişikliyi azərbaycanlılar üçün yeni deyildir. Artıq bu əsrdə dördüncü dəfədir ki, əlifba rəsmi olaraq dəyişilmişdir: birinci, ərəb əlifbasından latın əlifbasına (1929), sonra kirillə (1939), indi isə yenidən latın əlifbasının bir az fərqli versiyasına keçid (1991). (Bax: Aİ-in “Alphabet Transition”, Sentyabr nömrəsi. 1993, 1:3)

Azərbaycan mövzuları

Azərbaycan ədəbiyyatında dominantlıq təşkil edən mövzu həmişə humanizm olmuşdur. Yazıçılar bunu kifayət qədər tez-tez qeyd edirlər: “Korrupsiya və şəxsi mənafeyi güdmək üçün bu qədər imkanlar olduğu bir şəraitdə insan başqaları ilə münasibətdə necə həmişə vicdanlı qala bilər?” Lakin Azərbaycanda artıq qeyri insaniyyəti tədqiq edən yeni mərhələnin əsası qoyulmuşdur. Yeni ədəbiyyat öz yerli xüsusiyyətləri və həyat təcrübələri üzərində qurulan yeni bir forma axtarışındadır. İndi azərbaycanlılar Sovet müdaxiləsi olmadan öz tarixləri çərçivəsində öz əzab-əziyyətlərini yazmağa başlayırlar. Bura 1920-ci illərdə Sovet hakimiyyətinin qurulması, 1990-cı il 20 yanvarında Sovet ordusunun Bakını

ələ keçirməsi, Ermənilərlə Qarabağ uğrunda müharibə və bir milyon insanın qaçqın düşməsi barədə tarixi romanlar, qısa hekayələr və nəzm əsərləri daxildir. Bu gün Sovet dövründə yazılmış əsərlərin özünəanalizi və yenidən qiymətləndirilməsi gedir. Xoşbəxtlikdən, Azərbaycanlılar yazıçıları o dövrdə yaşadıkları üçün rədd etmərlər; həmin dövrdə dövlətə qulluq edən məxsusi yazıçılar istisna olmaqla. Əvvəllər məktəblərdə diqqət daha çox rus yazıçılarına verilirdi. İndi Azərbaycanlılar öz yazıçılarını daha çox öyrənirlər. Onların əsərləri yenidən oxunur və siyasi ideologiya yox, sənətkarlıq keyfiyyəti baxımından qiymətləndirilir. Əvvəllər təsəvvürə gətirilməyən yeni kateqoriyalar sınaqdan keçirilir. “Ədəbiyyatda repressiya” Sovet dövründə qətlə yetirilmiş və ya sürgün edilmiş Almas İldırım, Mikayıl Müşfiq, Məmməd Əmin Rəsulzadə, Əhməd Javad, Hüseyn Javid və digərləri kimi Azərbaycan yazıçılarının əsərlərini tədqiq edir. “Emiqrasiya ədəbiyyatı” Sovet ordusu Azərbaycanı ələ keçirdiyi ərafədə və ələ keçirəndən az sonra Azərbaycanı tərk etməyə məcbur olmuş Azərbaycan yazıçılarını tədqiq edir. “Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı” Şəhriyar kimi İranda yaşayan Azərbaycan şairlərini təqdim edir. (Bax: Aİ 1:3, 28. Sentyabr 93).

Azərbaycanda yeni ədəbiyyat formaca mükəmməl olmasa da yaranmağa başlayıb. Ancaq bu prosesin çiçəklənməsi üçün beynəlxalq ictimaiyyətin dəstəyinə ehtiyac var. Azərbaycanın “İfadə və qrafika Sənəti Havadarlarına” ehtiyacı olduğu kimi “Bədii Ədəbiyyat Havadarları”-na da ehtiyacı vardır. Proses üç istiqamətdə dəstəklənməlidir: Azərbaycan yazıçılarının əsərlərinin nəşri, həmçinin Azərbaycan dilindən və Azərbaycan dilinə tərcümələrin nəşri. Belə ki, Rus və fars dilləri istisna olmaqla xarici dillərə hələ çox az şey tərcümə olunub. Xaricdə yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycan əsərlərini yaşadıkları ölkənin dilinə tərcümə etmək və tanıtmaqla çox böyük töhfə vermiş olurlar. Müasir Azərbaycan yazıçılarının tərifəlayiq əsərləri dünya ədəbiyyatının ən böyük və sevilən ədəbi əsərləri toplusuna daxil olacağı gün Azərbaycan yazıçıları, Azərbaycan milləti və bütövlükdə bəşəriyyət üçün çox əzəmətli bir gün olacaq. Və bu gün niyə də gəlməməlidir?

Tərcümə: Ülviyyə Məmmədova

Redaktə edən və veb üçün hazırlayan: Aynurə Hüseynova